

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Бевзюк Вікторія Ігорівна
студентка юридичного факультету ДДУВС

Науковий керівник –
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін **Шиян А.Г.**

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЖОРСТОКОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Упродовж останніх років в Україні спостерігається складна кримінальна ситуація. Злочинність стає більш організованою, вона оперативно використовує новітні технології, при цьому не просто приховує від органів правопорядку свою діяльність, а протистоїть і протидіє їм. Серед них особливу небезпеку становлять злочини, вчинені із застосуванням насильства й жорстокості.

Питання запобігання насильницьким злочинам є нагальною проблемою сьогодення, на них постійно звертають увагу в кримінальному праві, кримінології, оперативно-розшуковій діяльності, криміналістиці, юридичній психології, педагогіці, стан боротьби з ними є предметом обговорення органів влади на всіх рівнях.

Загалом питанням жорстокості та насильницької злочинності присвячена досить значна кількість робіт українських (Александров Д.О., Джужа О.М., Закалюк А.П., Казміренко Л.І., Коновалова В.О., Костицький М.В., Матвійчук В.В., Ходимчук О.О., Шепітько В.Ю. та ін.) та іноземних (Антонян Ю.М., Єнікополов С.М., Михайлова О.Ю., Ратінов О.Р., Самовичев Є.Г. та ін.) науковців.

Як відомо, термін «жорстокість» передбачений Кримінальним кодексом України [6] (далі – КК України), він має широке застосування в слідчій та судовій діяльності. Незважаючи на це, законодавець дефініцію цього поняття не визначив.

В довідковій літературі жорстокість визначають таким чином:

- у Словнику української мови властивість за значенням «жорсткий» визначено так: 1) який виявляє суворість, різкість, немилосердність, лють; безсердечний, безжалісний; який виражає злобу, суворість; грізний; страшний, жадливий, тяжкий; 2) який перевищує звичайну норму, звичайний

ступінь чого-небудь; пройнятий великою напругою, завзятістю, наполегливістю; сильний, різкий, пекучий [1, с. 544];

- в Юридичній енциклопедії - різко негативна властивість характеру особи, що проявляється в заподіянні іншій особі або групі осіб, а також тваринам фізичних чи моральних страждань. Може бути як самоціллю, так і засобом певної мети [2].

Узагальнення міркувань українських та іноземних вчених вказує, що під жорстокістю вони розуміють:

- цілком конкретну властивість особистості насильницького злочинця, яка проявляється в антигромадській поведінці, спрямованій на заподіяння страждань. В основі жорстокості лежать дефекти ціннісно-нормативної сфери людини, а саме - порушення цінності іншої людини;

- негативна властивість характеру особи, що проявляється в заподіянні іншій особі (групі осіб) фізичних чи моральних страждань; характеризується прагненням до заподіяння страждань, мучень людям або тваринам, виражається в діях, бездіяльності, словах, а також фантазуванні відповідного змісту. Жорстокість уособлює відразу до життя і найбільш повне втілення ненависті, дуже часто ненависті безадресної, ненависті взагалі, ненависті до всіх;

- схильність до особливо брутальних форм агресивної поведінки;

- насильство над потребами, намірами, почуттями, настановами особистості, приниження й примус до дій, що суперечать її стремлінням;

- властивість особистості, що полягає в свідомому заподіянні шкоди іншим індивідам у вигляді мучень і страждань або особливих мучень та страждань;

- оціночне поняття; віднесення конкретного вчинку до жорстоких залежить від суб'єктивних моральних уявлень і поглядів оцінюючого, його соціальної та національної приналежності, суспільного становища, інтелігентності, рівня культури, здатності до співчуття та співпереживання, чуйності тощо;

- спосіб вчинення злочину, який полягає в умисному застосуванні психічного та/або фізичного насильства (шляхом дії або через бездіяльність) безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину, необов'язкового (надмірного) для настання передбаченого відповідною нормою кримінального закону злочинного наслідку, спрямованого на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань [3, с. 595].

З вище викладеного випливає, що жорстоке поведіння є комплексним поняттям, яке розкривається через визначення характеристик його складових понять: катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння чи покарання. Зазначені поняття, які спільно іменуються терміном «жорстоке поведіння», можуть бути тлумаченні змістовно і практично за допомогою великої кількості діючих міжнародних документів та багатої судової практики про заборону такого поведіння. Жорстоке поведіння ніколи не можна розглядати як абстрактний акт, що здійснюється поза конкретним контекстом. Під час його оцінки потрібно брати до уваги необхідність пова-

жати людину, включаючи її психологічну, етичну і фізичну недоторканність, враховуючи всі обставини справи [4, с. 183].

Як підкреслює Я.Г. Смілянський, законодавець надає жорстокості вчинених діянь самостійного значення в окремих випадках при існуванні двох умов: 1) за наявності певних обставин, визначених у диспозиціях відповідних кримінально-правових норм; 2) за умови, що діяння винної особи спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання [5, с. 593].

В продовження викладеному необхідно вказати ще на одну важливу обставину, пов'язану з використанням терміну «жорстокість» у кримінальному законодавстві України: воно також містить модифікований вид цього поняття. Так, пункт 10 ч. 1 ст. 67 та деякі інші норми КК вказують на «особливу жорстокість», стосовно якого більшість науковців висловлюється, що це спосіб вчинення злочину, який проявляється в мученні, мордуванні, глумлінні, тортурах, приниженні гідності, психологічному тиску на потерпілого, а також вчиненні вказаних дій у присутності близьких для потерпілого осіб.

Як і у випадку з «жорстокістю», поняття «особлива жорстокість» КК України також не визначає. При цьому слід зауважити, що в теорії кримінального права є два погляди на вказану проблему. Одні вчені вважають, що вищезазначені поняття мають різний зміст, тому повинні використовуватися окремо в кримінальному законі. Так, Тіцька Л.І. зазначає, що використання в чинному КК України одночасно понять «жорстокість» та «особлива жорстокість» навряд чи є доцільним, оскільки на законодавчому рівні не встановлено ознак, на основі яких потрібно розділяти досліджувані поняття [8, с. 248]. На думку Кучера В.І., вказівка законодавця на такий спосіб як особлива жорстокість поведінки з необхідністю припускає існування й інших менш злісних форм того, що включається в жорстоке діяння. Ототожнення ж цих понять на практиці, як правило, призводило до необґрунтованого розширення меж застосування особливої жорстокості [9, с. 60]. Інші ж (Матвійчук В.К. [7, с. 155]) обґрунтовують свою точку зору необхідністю об'єднання вказаних понять у термін «особлива жорстокість» з метою однакового їх розуміння в теорії права, запобіганню можливих помилок і непорозумінь під час правозастосування.

Як видно з усього цього, і законодавець, і правники зазначені поняття відносять до категорії оціночних: їх зміст повинен уточнюватися в процесі правозастосування шляхом оцінки конкретних обставин справи. Мабуть, з таким станом речей потрібно частково погодитися - наявність у КК України розрахованих на тривале застосування оціночних понять можна пояснити намаганням законодавця відобразити в законі суть багаточисельних кримінально-правових явищ, надавши можливість правоохоронним органам вкладати в ці поняття особливості кримінально-правових відносин, які змінюються. Але при цьому не можна не оминати увагою того, що зміст оціночних понять визначається знаннями і правосвідомістю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду. Однак це досить часто призводить до ситуації, коли індивідуальна оцінка

суб'єкта, що застосовує закон, може істотно відрізнятися від смислу, який виражає в оціночному понятті законодавець (зазначений висновок підтверджується результатом вибіркових соціологічних досліджень. Так, опитування (200 суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів) показало, що 82% з них мають труднощі при застосуванні норм, що містять оціночні поняття [7, с. 155]).

Виходячи з викладеного, вважаємо, що така ситуація потребує відповідного корегування – зміст понять «жорстокість» та «особлива жорстокість» у кримінальному праві все таки повинен, наскільки це можливо, визначатися законодавцем.

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. - К.: Наук. думка, 1971. - Том 2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/zhorstokuj>.

2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.», 2015. - Т. 6: Т-Я [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://leksika.com.ua/10530524/legal/zhorstokist>.

3. Олішевський О.В. Визначення інформації, що містить пропаганду жорстокості: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти / О.В. Олішевський // Вісник Кримінологічної асоціації України. - 2015. - № 2. - С. 134-144.

4. Головня В.О. Суть жорстокості і жорстокої поведінки як соціально-педагогічних категорій / В.О. Головня // Педагогіка та психологія. - 2015. - № 48. - С. 183-189.

5. Смілянський Я.Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства / Я.Г. Смілянський // Форум права. - 2016. - № 3. - С. 591-596.

6. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами і доповненнями. - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. - 198 с.

7. Матвійчук В.К. Особливо жорстоке поводження як ознака об'єктивної сторони складу злочину / В.К. Матвійчук // Юридична наука. - 2011. - № 2. - С. 155-163.

8. Тіцька Л.І. Жорстокість як ознака складів злочинів / Л.І. Тіцька. - Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2012. - № 55. - С. 247-253.

9. Кучер В.І. Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження: монографія / В.І. Кучер. - К.: Азимут - Україна, 2014 р. - 160 с.